

MINISTORY

DE GESCHIEDENIS VAN FOTO BU 1092

door R.P.G.A. Voskuil

No.

47

Bijlage bij Nieuwsbrief No. 60 / oktober 1995

Inleiding

Van verschillende foto's die tijdens de Slag om Arnhem door de Britse cameramannen Smith en Lewis zijn gemaakt, is de lokatie ondanks intensief speurwerk nooit achterhaald. Tot voor kort gold dat ook voor een zeer bekende foto van Stirling-vliegtuigen die ergens bij Oosterbeek voorraden uitgooien

voor de 1st British Airborne Division. In de collectie van het Imperial War Museum in Londen heeft deze afbeelding het nummer BU 1092.

Nu, ruim vijftig jaar na dato, is ook van deze foto eindelijk de lokatie bekend.

19 september 1944. Stirling-vliegtuigen gooien voorraden uit boven de Lichtenbeek. De foto werd gemaakt vanuit de achtertuin van Cronjéweg 25 in Oosterbeek. (Foto: Imperial War Museum, Londen; No. BU 1092)

Analyse van de foto

In de meeste publikaties over de septemberdagen van 1944 worden de foto's afgedrukt op een rechthoekig formaat. Het originele negatief is echter vierkant, namelijk zes bij zes centimeter. Bij het afdrucken op een rechthoekig formaat kan dus beeldinformatie verloren gaan. Daarom werd aan de Fotografische Afdeling van het Imperial War Museum gevraagd om het gehele negatief van nummer BU 1092 af te drukken.

De afbeelding toont een tuin met gras, boompjes en planten. Rechts staat een houten schuur met daarachter een lange houten paal. Links op de achtergrond is een deel van de gevel van een huis te onderscheiden, met op de eerste verdieping twee ramen. In de lucht zijn zes vliegtuigen van het type Short Stirling zichtbaar, samen met tientallen parachutes. De onregelmatige grijze vlekken op het linker gedeelte van de foto zijn ontploffingen van luchtafweerganaten.

Er is hoge bewolking, maar op de foto is toch iets van schaduwen zichtbaar.

Concrete informatie

De enige concrete informatie over deze afdruk vinden we op een van de 'Dope Sheets' van sergeant Dennis Smith. Alle cameramannen van de Britse 'Army Film and Photographic Unit' moesten op deze formulieren relevante gegevens noteren over door hen opgeno-

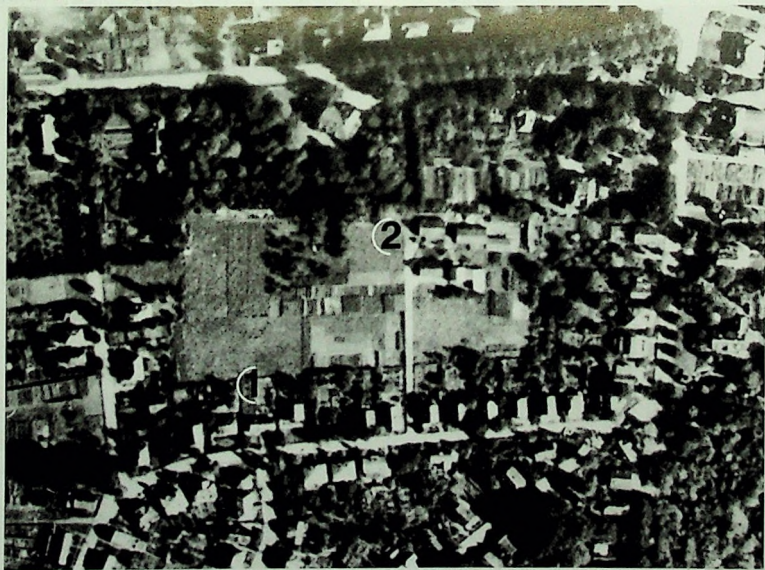
men foto's en films, en ook fotograaf Smith hield ze bij. Bij de betreffende print, die staat genoteerd als foto 5 van film 4, heeft hij geschreven: 'Stirlings flying through A.A. fire to drop supplies by parachute'. De datum op de 'Dope Sheet' is 19 september 1944. Volgens de officiële rapporten van de Royal Air Force werden op die dag voorraden gedropt ten noorden van Oosterbeek. Smith bevond zich toen (dinsdag) in het dorp, en de foto moest dus naar alle waarschijnlijkheid zijn gemaakt in noordelijke richting.

Het onderzoek

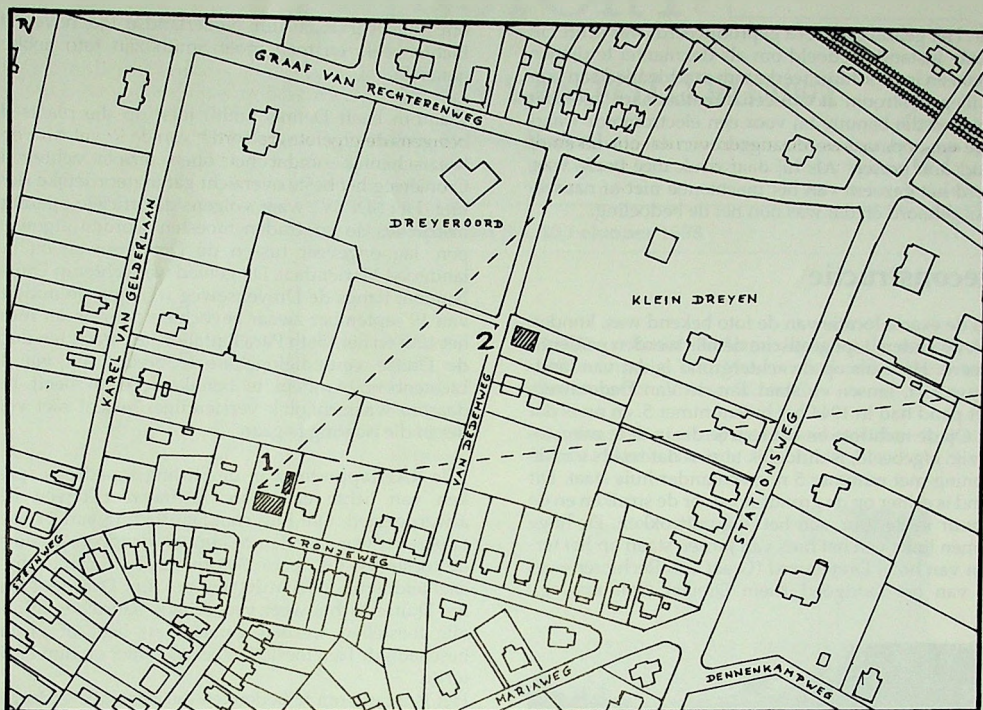
Omdat de 'topografische informatie' die op de foto zichtbaar is, niet voldoende aanknopingspunten opleverde voor een exacte identificatie van de plaats, werd een andere methode toegepast. Op de 'Dope Sheet' werd gekeken welke locaties Dennis Smith vóór de betreffende foto op de gevoelige plaat had vastgelegd, en welke erna.

Het bleek dat de eerdere foto's waren gemaakt op de Utrechtseweg in Oosterbeek ter hoogte van het landgoed De Sonnenberg. Degene die erna was genomen, toont een jeep op de Utrechtseweg voor Hartenstein, met in de lucht een mand die aan een parachute naar beneden komt. Het lag dus voor de hand dat de tussenliggende foto ergens tussen De Sonnenberg en Hartenstein was gemaakt.

Met behulp van stereo-luchtfoto's uit 1944/45 werd gekeken of in die omgeving een terrein was dat overeenkwam met het op de foto afgebeelde gebied. Helaas bleek dit niet het geval, en het spoor liep dood.

Vergroting van een deel van een verkenningfoto van 6 september 1944, waarop in het midden duidelijk het open terrein tussen de Graaf van Rechtereinweg en de Cronjéweg zichtbaar is. Bij '1' huize Zonnevande, met daarachter haaks op de weg de op foto BU 1092 afgebeelde, langwerpige schuur. Bij '2' het huis van landbouwer Jansen, waarvan de voorgevel op de foto van Smith zichtbaar is. Zie ook de kaart op de volgende pagina. (Foto: collectie R. Voskuil)

Kaart van een deel van het Bovendorp van Oosterbeek, rond het open terrein ten noorden van de Cronjéweg. Hierop staat de bebouwing zoals die in 1944 aanwezig was. Begroeiing is op deze kaart niet aangegeven! Het 'gezichtsveld' van de camera van fotograaf Smith is ingetekend.

(Oorspronkelijke kaart: 1943; collectie Gemeentearchief Renkum. Overgetekend en aangevuld door R. Voskuil, 1995)

Oproep in de krant

Omdat we in het verleden bij het oplossen van een ander 'fotografisch probleem' zeer waardevolle informatie hadden ontvangen van bewoners van de gemeente (zie Ministory 38), werd op 9 september 1994 een oproep geplaatst in het lokale (Renkumse) weekblad 'Hoog en Laag' (een eerder artikel in de Nieuwsbrief leverde geen resultaat op). Daarop kwamen verschillende reacties binnen, waarvan enkele wezen in de richting van de Van Dedemweg in Oosterbeek.

Het raadsel werd opgelost door de Oosterbeker Jan Hartgers, die in september 1944 met zijn familie aan de Cronjéweg, op de oostelijke hoek met de Christiaan de Wetstraat, woonde. Zijn nijvere spuurwerk, in combinatie met andere binnengekomen tips en logisch denkwerk, leidde tot de uiteindelijke identificatie van de plek waar de foto was gemaakt. Deze plaats bleek de tuin achter het huis Cronjéweg 25 te zijn, schuin tegenover de woning van de familie Hartgers. Dit pand, dat Zonnewende heette, is in 1944/1945 verwoest en op die plek is na de oorlog een nieuw huis gebouwd.

Vlak na de bevrijding speelde Jan regelmatig op de puinhopen van Zonnewende, en bij het zien van foto

BU 1092 herinnerde hij zich de witte stenen langs het tuinpad en het fundament van wat de langwerpige schuur moest zijn geweest. Bovendien dacht hij al langer dat het huis op de foto aan de Van Dedemweg moest staan.

Hij nam contact op met een vroegere (over)buurjongen, Peter Jansen, van Cronjéweg 23. Deze herkende de schuur en de bomen op de foto, en hij bevestigde dat de scène in de tuin van zijn toenmalige buurman De Man (No. 25) op de gevoelige plaat moest zijn vastgelegd.

Groentehandelaar Hendrik de Man was met zijn gezin in 1942 van Hoek van Holland naar Oosterbeek verhuisd en had zijn intrek genomen in het huis Zonnewende.

Het lukte om Jaap de Man, een zoon van de toenmalige hoofdbewoner, op te sporen. Ook hij had bij het zien van de foto (van het bestaan daarvan wist hij tot op dat moment niets) geen enkele twijfel, en hij deelde mee dat de fotograaf in hun achtertuin moest hebben gestaan.

Jaap had tevens een goede verklaring voor de merkwaardige houten paal die vanachter de schuur oprijst. De mast bestond volgens hem uit twee delen, die in het midden met elkaar waren verbonden. Bij ietwat wonderig weer fungeerden aan de paal bevestigde bundels aluminiumfolie als een soort vogelverschrik-

ker. Het geluid dat werd geproduceerd, was echter in eerste instantie bedoeld om als dekmantel te dienen voor een in de schuur werkzaam machientje. Jaap tapte illegaal stroom af van een straatlantaarn voor het huis, en die benutte hij voor een electromotor waarmee een apparaat werd aangedreven dat olie uit koolzaad kon persen. Als hij daar druk mee bezig was, werd het gezoem van het machientje niet of nauwelijks gehoord en dat was nou net de bedoeling.

Reconstructie

Nu de exacte locatie van de foto bekend was, konden ook de andere topografische details worden geïdentificeerd. Het huis op de achtergrond is dat van landbouwer H. Jansen en staat aan de Van Dedemweg. Het pand had in 1944 het huisnummer 5, en nu is dat 11. Op de luchtfoto en het kaartje die in deze ministory zijn afgebeeld, is duidelijk te zien dat rechts van de woning met nummer 5 nog een ander huis staat. Dit pand is echter op de grondfoto, door de struiken en de schuur in de tuin, aan het oog onttrokken. De hoge bomen links van het huis van Jansen staan op het terrein van hotel Dreyeroord (Graaf van Rechterenweg) en van het landgoed Klein Dreijen (Stationsweg).

'Zonnenvende' (Cronjéweg 25), ca. 1943.
(Foto: collectie Jaap de Man).

Het is onmogelijk om na te gaan bij welk squadron de op de foto's zichtbare vliegtuigen behoren. Op 19 september 1944 gooiden maar liefst zes Stirling squadrons voorraden uit boven Supply Dropping Point (SDP) 'V' (de Lichtenbeek/Warnsborn). Dit waren 295 en 570 Squadron van vliegveld Harwell, 196 en 299 Squadron van vliegveld Keevil, en 190 en 620 Squadron van vliegveld Fairford. Volgens de 'Operations Record Books' vlogen die dag drie squadrons met 17 toestellen naar Arnhem, en drie met 16 vliegtuigen. In totaal namen die middag dus 99 Stirlings deel aan deze bevoorradingsmissie. Ze vertrokken alle rond 13.00 uur Britse tijd van hun bases (in Nederland was het op dat moment een uur later) en de toestellen die terugkeerden, landden rond 18.00 uur. Voor de meeste vliegtuigen was het dus een vlucht van ca. vijf uur. Ze arriveerden kort na elkaar

om ongeveer 16.30 uur Nederlandse tijd boven de Lichtenbeek, en toen moet Smith zijn foto hebben gemaakt.

Waarom heeft Dennis Smith juist op die plaats de bevoorrading gefotografeerd?

Waarschijnlijk omdat het open terrein achter de Cronjéweg het beste overzicht gaf in noordelijke richting. Het SDP 'V', waar volgens de officiële operatie-instructies de voorraden moesten worden afgeworpen, lag ongeveer tussen de Dreyenseweg en het landgoed Mariëndaal. Dit gebied was echter in Duitse handen. Langs de Dreyenseweg werd op de middag van 19 september zwaar gevochten door onder meer het 10th en het 156th Para Battalion, die trachtten door de Duitse verdedigingslinie te breken, en via de Lichtenbeek Arnhem te bereiken. Smith heeft het daarom waarschijnlijk verstandiger geacht niet verder in die richting te gaan.

Alle RAF-rapporten van de Stirling-squadrons spreken van lichte en zware luchtafweer boven het afwerpgebied. Om hun standaardlading van 24 containers en vier manden te kunnen dropen, daalden de toestellen tot op ca. 300 meter, en brachten hun snelheid terug tot zo'n 200 km per uur. Daardoor kon het Duitse luchtafweer veel schade aanrichten. Bijna alle toestellen werden geraakt, en licht of zwaar beschadigd. Tien toestellen keerden niet op hun basis terug.

Het is wrang om te bedenken dat bijna alle gedropte voorraden die dag in Duitse handen vielen, omdat de Britten de Lichtenbeek nooit hebben bereikt. De meeste Stirling-bemanningen zullen daar geen weet van hebben gehad, maar toch klinkt ook in hun verslagen iets van twijfel door (zie bijvoorbeeld Ministry No. 45). In het 'Operations Record Book' van 570 Squadron werd naar aanleiding van de bevoorradingsvlucht van 19 september de opmerking genoteerd: 'Not a very satisfactory trip all round, as it is also doubtful whether our troops were on the DZ given'. Voor DZ moet SDP gelezen worden.

Bij het bekijken van foto BU 1092 is het nauwelijks voor te stellen wat voor drama er eigenlijk achter dit beeld schuilgaat.

Naschrift

Wie nu in de achtertuin van het huis aan de Cronjéweg 25 staat, ziet dat zijn uitzicht wordt belemmerd door bebouwing en begroeiing. Het open terrein noordelijk van de weg is na de oorlog voor een groot deel volgebouwd (Willem van Kleefweg). Het huis van boer Jansen (inmiddels overleden) staat er nog, maar er zijn plannen om het te slopen. Als dat gebeurt, herinnert niets meer in Oosterbeek aan foto BU 1092.

Met dank aan: Geert Maassen (Gemeentearchief Renkum), Imperial War Museum (Londen), Jan Hartgers, Peter Jansen en Jaap de Man, en alle anderen die reageerden op de oproep.